

УДК 941:77«18/19»(477.53 – 21Кременчук)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/37-2-12>

Віктор ОСАДЧИЙ,

orcid.org/0000-0003-1197-7506

старший викладач кафедри гуманітарних наук, культури і мистецтва
Кременчуцького національного університету імені Михайла Остроградського
(Кременчук, Полтавська область, Україна) *osadchiykrnu3@ukr.net*

РОЗВИТОК ФОТОГРАФІЧНОЇ СПРАВИ В КРЕМЕНЧУЦІ (КІНЕЦЬ ХІХ – ПОЧАТОК ХХ СТОЛІТТЯ)

Фотографія є невід'ємною складовою частиною життя сучасної людини, проте слід зазначити, що вона впродовж усієї своєї історії була об'єктом уваги різних наук. Фотомистецтво завжди засвідчувало свою важливу роль в соціокультурному розвитку суспільства, що зумовлює переосмислення його історичного функціоналу загалом і його ваги в окремі історичні періоди різних регіонів зокрема.

З другої половини ХІХ століття фотографія стала об'єктом історичного дослідження, пізніше – видом мистецтва та в аспекті аналізу творчого здобутку окремих митців-фотографів.

Історія ж фотомистецтва Кременчуччини представлена окремими краєзнавчими розвідками Л. Євселевського, О. Осташка, В. Юшка, В. Крота, П. Стегнія.

Дослідження розвитку фотографічної справи, зокрема у регіонах, дасть змогу заповнити лакуни у становленні фотографії як багатоаспектного культурного явища.

Розвиток фотомистецтва набув поширення на українських землях у І половині ХІХ століття. На Полтавщині фотомистецтво починає розвиватися у ІІ половині ХІХ століття.

Поштовхом до заснування перших фотозакладів у Кременчуці, які розпочали свою діяльність у 60-х рр. ХІХ століття, послужувало економічне, промислове, торговельне та фінансове зростання Кременчука. Власниками перших відомих фотозакладів у місті були етнічний німець І. Рунг і перший у місті професійний фотограф польського походження Б. Галуцинський. За суспільним станом власниками фотографій у місті були міщани. Найбільша кількість працюючих фотозакладів була в місті на початку ХХ століття. Констатуємо майстерність місцевих фотографів Я. Вітліна, Ю. Гамалія, Р. Осієвського, М. Тагріна, яка підтверджується нагородами та відзнаками на місцевих, губернських, всеросійських та міжнародних фотовиставках. У розглянутий період у Кременчуці власники фотографій М. Богатський, І. Матвєєв, О. Орловська, М. Тагрін були дійсними членами РФТ. Дійсним членом РТТ був Я. Вітлін.

Ключові слова: фотографічна справа, фотозаклади, Кременчук, історія, І. Рунг, Б. Галуцинський, Я. Вітлін, Ю. Гамаль, Р. Осієвський, М. Тагрін, М. Богатський, І. Матвєєв, О. Орловська.

Viktor OSADCHYI,

orcid.org/0000-0003-1197-7506

Senior Lecturer at the Department of Humanities, Culture and Art
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University
(Kremenchuk, Poltava region, Ukraine) *osadchiykrnu3@ukr.net*

THE DEVELOPMENT OF PHOTOGRAPHIC AFFAIRS IN KREMENCHUK (LATE XIX – EARLY XX CENTURY)

Photography is an integral part of modern life. It should be noted that it has been the focus of various sciences throughout its history. Photographic art has always played an important role in the socio-cultural development of society, which leads to a rethinking of its historical functionality in general and its weight in different regions in certain historical periods in particular.

Since the second half of the XIX century photography became the object of historical research. Later it was studied as an art form and in terms of analysis of the creative achievements of particular photographers as well.

As for the history of photographic art of Kremenchuk region, it is represented by the local lore investigations of L. Yevselevskiy, O. Ostashko, V. Yushko, V. Krot, P. Stehni.

The study of photographic art development, including it in the regions, will fill the gaps in the formation of photography as a multifaceted cultural phenomenon.

The development of photographic art became widespread in the Ukrainian lands in the first half of the nineteenth century. In Poltava region photographic art started developing in the second half of the nineteenth century.

The first photographer's studios in Kremenchuk began their activities in the 60s of the XIX century. The impetus for their foundation was the economic, industrial, trade and financial development of Kremenchuk. The ethnic German I. Rung and the local professional photographer of Polish origin B. Halushchynskiy were the owners of the first famous

studios in the town. According to the social status, the owners of the town's studios were burghers. In the early twentieth century there was the largest number of photographer's studios in the town. The article emphasizes that the skill of local photographers such as Ya. Vitlin, Yu. Hamal, R. Osiievskiy and M. Tahrin were confirmed by awards and distinctions at local, provincial, national and international photo exhibitions. During the reviewed period the local owners of the studios M. Tahrin, M. Bogatskiy, I. Matveiev, O. Orlovska were full members of the Russian Photographic Association. Ya. Vitlin was a full member of the Russian Technical Association.

Key words: *photographic art, photographer's studio, Kremenchuk, history, I. Rungh, B. Halushchynskiy, Ya. Vitlin, Yu. Hamal, R. Osiievskiy, M. Tahrin, M. Bogatskiy, I. Matveiev, O. Orlovska.*

Постановка проблеми. Фотографія є невід'ємною складовою частиною життя сучасної людини, проте слід зазначити, що вона впродовж усієї своєї історії була об'єктом уваги різних наук. Фотомистецтво завжди засвідчувало свою важливу роль у соціокультурному розвитку суспільства, що зумовлює переосмислення його історичного функціоналу загалом і його ваги в окремі історичні періоди різних регіонів зокрема.

Поява інституційної системи вивчення фотографії, а також зміна парадигми культурологічних досліджень не тільки привертає увагу великого кола дослідників до проблем фотографії, але й виробляє зміни в сприйнятті фотографії, підходах до її вивчення. Це відкриває нові перспективи в дослідженні історії фотографії й у самих методах викладу цієї історії (Гурьєва, 2009: 341).

Аналіз досліджень. З другої половини XIX століття фотографія стала об'єктом історичного дослідження (Warner, 2002: 76), осмислення фотографії як виду мистецтва традиційно пов'язують з її комерціалізацією наприкінці XIX століття (Гурьєва, 2009: 340).

У I половині XX століття історія фотографії починає досліджуватися в аспекті аналізу творчого здобутку окремих митців-фотографів.

Вагомість фотографії та її ролі як об'єкта мистецтва засвідчує той факт, що в II половині XX століття історію фотографії вводять до програми навчання в університетах США (Фризо, 2008: 336).

Щодо історії фотомистецтва Кременчуцького краю, то вона представлена окремими краєзнавчими розвідками Л. Євселевського, О. Осташка, В. Юшка, В. Крота, П. Стегнія.

Мета статті полягає в дослідженні розвитку фотографічної справи в Кременчуці в кінці XIX — на початку XX століття, що дасть змогу заповнити лакуни в регіональній історії фотографії як багатаспектного культурного явища.

Виклад основного матеріалу. Серпень 1839 р. ознаменувався подією, яка стала початком розвитку нового виду мистецтва — фотографії. Паризькою академією наук 19 серпня була опублікована інформація про спосіб фіксації зображення на срібній полірованій пластині фотографічним

методом Ж. М. Дагера та Ж. Н. Нієпса, який отримав назву дагеротипії.

Тоді ж була опублікована інформація про винахід негативно-позитивного процесу у фотографії, зроблений англійським ученим Ф. Талботом, який відрізнявся від дагеротипії тим, що зображення виходило не на металевій пластині, а на папері, просоченому світлочутливим розчином. Метод отримав назву калотипії та був запатентований у 1841 р.

У 1939 р., перебуваючи у відрядженні в Англії, член-кореспондент Російської академії наук І. Гамель на прохання вчених К. Бера та Ф. Брандта знайомиться з Ф. Талботом і його винаходом та пересилає у Росію опис методу, декілька знімків і технічне забезпечення, необхідне для процесу геліографії.

Того ж року І. Гамель після знайомства з І. Нієпсом та Ж. М. Дагером відправляє записку у Росію з докладним описом методу Дагера (Князев, 1949: 6–13). У цій же записці І. Гамель уперше вводить до російського наукового обігу термін «фотографія» (Князев, 1949: 7).

Поступ фотографічної справи теренами Російської імперії розпочався з Москви. У 1840 р. О. Греков відкриває перший у Росії та один із перших у Європі «Художній кабінет» для портретної зйомки. У Санкт-Петербурзі першу дагеротипну майстерню відкриває пруський підданий К. А. Даутендей у 1844 р. Перше професійне фотоательє під назвою «Світлопис» після чотирьох років, проведених у Парижі, прослуханих лекцій з фізики та хімії та зустрічей із Ж. М. Дагером у 1849 р. відкриває професійний фотограф С. Левицький.

Винахід дагеротипії привернув до себе увагу професійних художників. Так, на думку французького художника П. Делароша, нове відкриття зможе надати великі послуги мистецтву та послугує художникам у справі складання колекцій етюдів (Морозов, 1970: 6). У 1850 р., через рік після закінчення Академії мистецтв, художник і портретист А. Ден'єр відкриває у Санкт-Петербурзі «Дагеротипний заклад художника Ден'єра», у якому свого часу працював ретушером майбутній живописець-портретист І. Крамської.

Слід зазначити, що під час свого навчання у Санкт-Петербурзькій Академії мистецтв у закладі А. Денъера також ретушером підробляв товариш Крамського, уродженець Кременчука О. Литовченко (Попов, 2013а: 742). У квітні 1859 р. А. Денъер у своєму закладі зробив найвідоміший знімок Т. Шевченка у смушковій шапці й кожусі. Саме з цього знімка А. Муйєроном був виконаний літографський портрет, з цього ж фото І. Крамської на замовлення П. Третьякова у 1871 р. виконав один із найкращих портретів Т. Шевченка (Фотографії Шевченка).

Розвиток фотомистецтва на теренах сучасної України розпочався в рік винаходів Ж. М. Дагера й Ф. Талбота. Новина про метод фіксації зображення стрімко поширювалась у періодичній пресі Європи і привертала до себе увагу небайдужих експериментаторів. Так, у додатку до «Газети Львівської» у 1839 р. вийшла серія публікацій з описом методу дагеротипії та технічним описом креслень.

Скориставшись опублікованою інформацією, влітку того року професор Львівського університету Й. Глойзнер сконструював камеру та виконав перші дагеротипи зі світлинами Львова (Котлублатова 2014: 90).

Надалі розвиток фотомистецтва набував поширення теренами України. Дослідники розходяться у висновках щодо першого закладу фотографічного мистецтва в м. Києві та роках його заснування. Зазначаються такі майстри, як француз Жак у 1840 р., Ш. П. Хербст у 1840 р., К-Ф. Гербст у 1844 р., К. Шодровицький у 1844 р., на початку 1845 р. (Трачун, 2014: 6). Загалом можна зазначити, що фотографічні ательє відкрилися в Києві в першій половині 1840-х рр.

З 1843 р. в Одесі вже працює майстерня з дагеротипії випускника Мюнхенської академії живопису Ф. Гааза (Дроздовский, 2013: 6).

Відкриваються фотозаклади у Харкові купця другої гільдії В. Досєкіна у 1851 р. (Горлова, Іванова, 2005: 98), у Миколаєві – купця І. Монте у 1859 р. (Трачун, 2014: 63).

На початку 1861 р. в Полтаві було відкрито перше фотоательє Л. Тираспольського. Згодом розпочинають працювати фотографи Є. Котельников, автор книги «Досвід фотографії на колодіумі», В. Волков, художник, автор фотопортрета М. Гоголя, К. Лехницький, якому належить фотопортрет Г. Старицького, Д. Меєрович, М. Фріденталь, що знімав відкриття пам'ятника І. Котляревському та інтер'єр хати письменника, святкування 200-річчя Полтавської битви, палац Кочубеїв у Диканьці, створив портрет Г. Коваленка. У кінці

XIX століття працювали ательє Б. Варнавського, Б. Варшавського, Д. Волинського, Й. Хмелевського (Білоусько, 2015: 580).

Слід зазначити, що найвагоміший внесок у фотографічну справу не лише на теренах Полтавської губернії, але й України загалом зробив фотомитець Йосип Цилестинович Хмелевський (1849–1924 рр.), твори якого неодноразово експонувались на виставках у Європі, Америці, Москві, Петербурзі. Переїхавши з Вінниці до Полтави у 1875 р., він відкрив «обширное ательє и получает к этому времени широкую известность своею работою на юге России» (Фотограф-любитель, 1904: 133).

Уперше свої фотороботи Й. Хмелевський експонував на художній виставці 1882 р. у Москві, де отримав схвальні відгуки експертів та преси. Після цього він бере участь у 15 великих виставках по всьому світі. Роботи фотомитця були відзначені золотими медалями на Всеросійській промислово-художній виставці у 1896 р. в Нижньому Новгороді, на Київській виставці 1897 р., на міжнародній виставці в Стокгольмі 1897 р. На всесвітній виставці 1900 р. у Парижі Хмелевський був нагороджений Золотою медаллю та орденом Академічних пальм і почесним званням «Офіцер Академії» від Французького уряду (Фотограф-любитель, 1904: 134).

Видавець І. Дохман у 1900 р. надрукував у Полтаві серію листівок «Типи Малоросії» та «Види Малоросії» за фотознімками Й. Хмелевського. Пізніше фірма «Гранберг» у Стокгольмі на замовлення Дохмана продовжує друк листівок цієї серії у 1910–1917 рр. (Білоусько, 2015: 580). Зазначимо, що на самому початку XX ст. фотолистівки стають вельми поширеним та популярним явищем на теренах України та Росії. Наприклад, серія листівок Книповича, київського майстра фотографії, під назвою «Малоросійські типи» вийшла друком у м. Гадяч Полтавської губернії у 1901 р. (Білоусько, 2015: 581). Фотороботи Книповича були використані як ілюстрації до опису Полтавської губернії у виданні «Россия: полное географическое описание», т. 7 (Семенов, 1903: 8, 118, 139, 147, 171, 197).

До нашого часу дійшли цікаві листівки, які були надруковані за творами полтавських фотомитців О. Завадського та В. Світличного. Сюжети листівок розкривають красу місцевих краєвидів, життя населення губернії кінця XIX – початку XX століть. Перша серія листівок О. Завадського «Малоросійські типи» була надрукована на початку XX століття в типографії м. Лубни. Наступна серія під цією ж назвою друкувалась у 1902 р. в москов-

ській фотостудії «Шерер, Набгольц и К.». Надалі Завадський продовжив працювати з образами, побутом та краєвидами Полтавської губернії та сформував серію «Типи та види Малоросії». До неї входило близько 50 фоторобіт, що були видані у 1907 р. Загалом над серіями «Малоросійські типи» на Полтавщині В. Світличний працював з 1906 по 1917 рр. (Білоусько, 2015: 581).

Фотографічні заклади в Кременчуці розпочали свою діяльність у 60-х рр. XIX століття. Саме цього часу в місті розпочалося стрімке зростання розвитку промисловості, торгівлі, фінансової справи.

Основним фактором, який визначив промисловий, транспортний, фінансовий, культурно-мистецький розвиток та водночас розвиток фотографічної справи у Кременчуці середини XIX – початку XX століть було виняткове географічне положення міста на перетині кордонів Центральної, Південної та Лівобережної України.

Включення Кременчука в пароплавний рух на Дніпрі у 1850 р. та проведення залізниці у 1871 р. забезпечили транспортний зв'язок із Києвом, Харковом, Миколаєвим, Москвою, Санкт-Петербургом, Варшавою, балтійськими та чорноморськими портами, що значною мірою сприяло розвитку промисловості та зростанню економіки (Осташко та ін., 1995: 43).

На зламі століть Кременчук був найбільшим містом у Полтавській губернії як за кількістю жителів, так і за торгово-промисловим станом і другим після Харкова на Лівобережній Україні. На кінець XIX століття у місті налічувалось 175 промислових підприємств, на яких працювало 2 254 робітників. Населення Кременчука за тридцять вісім років, з 1859 р. по 1896 р., збільшилось майже на 44 000, становлячи 63 007 (Євселевський, 1996: 36).

У місті запрацював телефонний зв'язок, з 1899 р. бельгійське акціонерне товариство відкрило трамвайне сполучення. Протяжність трамвайних ліній складала у 1917 р. 12 км, трамвайний парк налічував 16 одиниць вагонів з двигунами з відкритими платформами (Осташко 2003: 77–78).

Промисловий та інфраструктурний розвиток міста сприяв розвитку фотомистецтва. Одними з перших власників фотографічних закладів у місті були етнічний німець І. Рунг, ательє якого розташовувалося по вул. Херсонській (Попов, 2013а: 280), і професійний фотограф польського походження, колишній офіцер, захисник Севастополя Б. Галущинський, який свого часу, мешкаючи в Санкт-Петербурзі, захопив фотографічним мистецтвом молодого І. Хмелевського (Попов, 2013а: 305).

Про майстерність і якісне ставлення до своєї справи свідчать нагороди та відзнаки, які здобули кременчуцькі фотографи в різні роки. Так, у 1871 р. розпочинає свою діяльність фотограф-ательє «Русская фотография» міщанина Юфуда (Федіра) Йосиповича Гамалія в будинку Ворожейкіна по Олександрійській вулиці. Беручи участь у Харківській фотографічній виставці у 1888 р., за фото «Українка» він отримав велику золоту медаль (найвищу відзнаку) та схвальний відгук від організаторів виставки (Попов, 2013а: 307). Слід зазначити, що у 1915 р. на підставі відношення Полтавської Казенної палати від 25 червня за № 53 800 про нього зроблений запис у списку потомствених та особистих почесних громадян міста Кременчука (ДАПО, Ф. 591. Оп. 1.: 77).

У 1888 р. міщанин, дійсний член Російського технічного товариства (РТТ), Яків Вульфівич Вітлін відкриває фотографічне ательє в будинку Ставицького по вулиці Катерининській (Попов, 2013а: 270). Фотографія була родинною справою у сім'ї Вітліних, про що свідчать наукові розвідки М. Зільбербранда. Батько Якова, катеринославський міщанин Вульф Вітлін до відкриття фотографічної справи, якої він навчався у свого родича А. Вітліна, займався ремонтом годинників і торгівлею ними. Фотозаклади В. Вітліна працювали в Павлограді та Олександрівську з 1878 р. та у Катеринославі з 1889 р. (Зильбербранд, 2015: 56–57).

Можна припустити, що Я. Вітлін майстерності фотографії навчався саме у свого батька, В. Вітліна. Розпочавши свою справу, він захопився винахідницькою та експериментальною діяльністю. Проводячи неодноразові експерименти під час зйомки за допомогою спалаху магнію, які на той час були доволі небезпечними, Я. Вітлін отримав «Поощрительный отзыв за съёмки при вспышке магния на II фотовыставке V (фотографического) отдела Императорского русского технического общества».

Виставка, відкриття якої відбулося 17 березня 1891 р. у Санкт-Петербурзі, тривала 2 місяці та мала великий матеріальний успіх. Експонувалися найкращі фотороботи російських фотографів-професіоналів і фотографів-любителів. Потрібно відзначити доволі цікавий, новітній формат виставки. У виставкових залах лекторами Адріановим, Бурянським, Ержемським проводилися читання з технічних, естетичних та художніх питань світлопису. Окрім цього, влаштовувались «проекторные вечера», під час яких на екрані за допомогою «волшебного фонаря» демонструвалися діапозитиви (Виставка в Санкт-Петербурге, 1892: 289–291).

Продовжуючи експериментувати, Вітлін у 1894 р. відправляє свої роботи на фотовиставку в Ліон, де отримує відзнаку (Попов, 2013а: 270). У тому ж році за вечірні знімки під час спалаху магнію він був нагороджений Великою срібною медаллю на Другій фотовиставці Одеського фотографічного товариства, яка тривала з 25 вересня по 1 листопада і збрала роботи 60 фотомайстрів (Одесская выставка, 1895: 264–265). Крім цього, Вітлін займався технічними розробками до фотокамери. У журналі «Фотографический вестник» у 1889 та 1890 рр. були опубліковані статті Я. Вітліна з описом роботи падаючого затвору конструкції (Попов, 2013а: 270).

Вагомого результату у справі світлопису досяг власник фотографії «Прогрес» на Біржовій вулиці, дійсний член Російського фотографічного товариства (РФТ) з 1914 р. М. Тагрін. Беручи участь у Паризькій фотовиставці у 1905 р., він був нагороджений Великою золотою медаллю “Grand Prix” та Почесним хрестом за серію фотографій (Коваль, 1991: 5). У жовтні того ж року експертна комісія 1 фотовиставки в Полтаві під головуванням І. Хмелевського відзначила фотороботи М. Тагріна схвальним відгуком (Фотограф-любитель, 1906: 63).

Спираючись на інформацію, яку надає видання «Правительственный вестник», можемо засвідчити, що станом на 1 січня 1894 р. у Кременчуці, крім вищезгаданих фотозакладів Я. Вітліна і Ю. Гамалія, працювали фотостудії Гомаль – дружини міщанина, міщанина І. Зільберберга та міщанина Ю. Осовецького. У цей же час у Полтаві були зареєстровані заклади міщанина І. Варшавського, Г. Варшавського, дворянина Лехницького і купця Хмелевського (Сведения о типографиях, 1895: 61).

До 1901 р. у Кременчуці відкриваються заклади О. Колодного та М. Теплицького (Адрес – календарь, 1901: 60).

У період з 1860-х рр. по 1917 р. у Кременчуці офіційно працювали 22 фотографічні заклади, крім вищезгаданих, а саме заклади І. Білецького (Попов, 2013а: 142), дійсного члена РФТ з 1899 р. М. Богатського, Б. Брацлавського (Попов, 2013а: 187), Ф. Мартіна (Попов, 2013а: 795), І. Матвеева, дійсного члена РФТ з 1901 р. (Попов, 2013а: 800), ательє братів-співвласників Меркулових «Меркулов і Меркулов» (Попов, 2013д: 13), В. Молчанова (Попов, 2013д: 43), Г. Ольшанського (Попов, 2013д: 117), О. Орловської, дійсного члена РФТ з 1897 р. (Попов, 2013д: 123), Р. Осієвського (Попов, 2013д: 124), який отримав диплом другого ступеня на другій фотовиставці

ДАГ у 1905 р. та срібний жетон на першій фотовиставці у Полтаві у 1905 р. (Попов, 2013д: 350), А. Роговської, власниці «Художньої фотографії» (Попов, 2013д: 263).

Цілком природно за такої кількості фотомайстрів була спроба члена Одеського фотографічного товариства (ОФТ) Русанова організувати разом з ініціативною групою у жовтні 1900 р. спілку фотографів-любителів за прикладом ОФТ. Скоріш за все, спроба виявилась невдалою. Відомостей про діяльність товариства у Кременчуці сьогодні не виявлено (Попов, 2013д: 726).

Слід також зазначити, що 5 березня 1869 р. у Кременчуці народився польській дослідник і фотограф Костянтин Миколайович Де Лазарі (А. де Лазарі, 2014: 100). Захопившись фотомистецтвом та перебуваючи в Казахстані, Костянтин Миколайович відзняв три великі високохудожні колекції фотоматеріалу з культури та побуту казахського народу, які у 1897–1898 рр. надіслав до Музею антропології та етнографії імені Петра Великого Російської академії наук у Санкт-Петербурзі (Попов, 2013а: 693). Фотоспадщина дослідника нині експонувалась на виставках у Варшаві, Кракові, Лодзі, на теренах Казахстану. Фотографічні прилади та декілька тисяч знімків Костянтина Де Лазарі зберігаються в Музеї кінематографії в місті Лодзь (Виставка, 2011).

Висновки. Отже, захоплення фотографічною справою в Україні розпочалося з великих міст і поступово ширилось теренами України, долучаючи до нового виду мистецтва представників повітових міст.

Поштовхом до заснування перших фотозакладів у Кременчуці, які розпочали свою діяльність у 60-х рр. XIX століття, послугувало економічне, промислове, торговельне та фінансове зростання Кременчука. Власниками перших відомих фотозакладів у місті були етнічний німець І. Рунг і перший у місті професійний фотограф польського походження Б. Галушинський. За суспільним станом власниками фотографій у місті були міщани. Найбільша кількість працюючих фотозакладів була в місті на початку XX століття. Констатуємо майстерність місцевих фотографів Я. Вітліна, Ю. Гамалія, Р. Осієвського, М. Тагріна, яка підтверджується нагородами та відзнаками на місцевих, губернських, всеросійських та міжнародних фотовиставках. У розглянутий період у Кременчуці власники фотографій М. Богатський, І. Матвеев, О. Орловська, М. Тагрін були дійсними членами РФТ. Дійсним членом РТТ був Я. Вітлін.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. II Одесская фотографическая выставка. Фотографический ежегодник П. Дементьева. Санкт-Петербург : Издание О. Веснера, 1895. 311 с.
2. Адрес – календарь и справочная книжка Полтавской губернии на 1901 год. Полтава : Типография Д. Подземского, 1901. 600 с.
3. Выставка 2011 года. URL: https://archive.is/20121229014759/www.muzeivko.narod.ru/etno7_files/vustavki3.html (дата звернення: 06.04.2021).
4. Горлова Т., Иванова Н. Роботи фотографів-художників Харкова 19 – поч. 20 ст. у колекції ХІМ. *Одинадцяті Сумцовські читання «Подвигу народному жити у віках»* : матеріали наукової конференції (м. Харків 15 квітня 2005 р.). Харків, 2005. С. 98.
5. Гурьева М. Проблемы истории фотографии. *Известия Российского государственного педагогического института им. А. Герцена*. 2009. С. 339–343.
6. Документы по истории изобретения фотографии: Переписка Ж. Н. Ньепса, Ж. М. Дагера и других лиц / ред. и введ. ст. Т. Кравца ; отв. ред. Г. Князев. Москва ; Ленинград : издательство АН СССР, 1949. 509 с.
7. Зильбербранд М. Развитие фотографического дела в уездном городе Павлограде Екатеринославской губернии. *Харьковский историко-археологический сборник*. 2015. Вып. 17. С. 56–57.
8. Євселевський Л. Кременчуччина у XIX – на початку XX ст. Кременчук : Кременчущка міська друкарня, 1996. 144 с.
9. Иосиф Целестинович Хмилевский. *Фотограф-любитель*. 1904. № 4. 160 с.
10. Коваль Я. Посол від Чорного царя (Візитова картка). Світло й тінь. *Український фотомистецький журнал*. 1991. № 4. С. 5.
11. Котлобулатова І. Львів в об'єктиві фотографа. *Edukacja Plastyczna. Fotografia* : Prace naukowe Akademii im. Jana Długosza w Czestochowie. 2014. P. 90.
12. Лазари де А. Наброски на бумагу. Лодзь, 2014. 175 с.
13. Морозов С. Фотография как искусство. Москва : Знание, 1970. 64 с.
14. Осташко О., Юшко В., Крот В., Стегній П. Нарис історії Кременчука. Кременчук : Берізка, 1995. 189 с.
15. Осташко О. Кременчущкий край в контексті історії України. Кременчук, 2003. 416 с.
16. Полтавіка. Полтавська Енциклопедія : у 12 т. / гол. ред. О. Білоусько. Полтава : АСМІ, 2015. Т. 9. 864 с.
17. Россия. Полное географическое описание нашего Отечества : настольная и дорожная книга для русских людей / под ред. В. Семенова. Харьков, 1903. 517 с.
18. Сведения о существующих в России типографиях, литографиях, металлографиях, заведениях, производящих и продающих принадлежности тиснения, фотографиях, а равно о местах книжной торговли, публичных библиотеках и общественных читальнях, составленные по 1-е января 1894 года. Из «Правительственного вестника» № № 271–284 1894 г. и № № 26–67 1895 г. Санкт-Петербург : типографии Министерства Внутренних Дел, 1895. 78 с.
19. Словарь-справочник. Российские фотографы (1839–1930) : в 3 т. Т. 1 : А–М (мей) / ред. А. Попов. Коломна : МРФ, 2013. 816 с.
20. Словарь-справочник. Российские фотографы (1839–1930) : в 3 т. Т. 2 : М (мейен) – Я / ред. А. Попов. Коломна : МРФ, 2013. 816 с.
21. Списки потомственных и личных почетных граждан, причисленных к городу Кременчугу с 1850 года. *ДАПО* (Державний архів Полтавської області). Ф. 591. Оп. 1.
22. Старая Одесса: Фотографы и фотографии : из коллекции А. Дроздовского [книга-альбом] / авт.-сост. А. Дроздовский. Одесса : ТЕС, 2013, 448 с.
23. Трачун О. История Украинской фотографии XIX – XXI века. Киев : НВП Балтия-Друк. 2014, 256 с.
24. Фотограф-любитель. 1906. № 2. С. 64.
25. Фотографії Т. Шевченка. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/photos.htm> (дата звернення: 06.04.2021).
26. Фотографическая выставка в Санкт-Петербурге. Фотографический ежегодник П. Дементьева. Санкт-Петербург : Издание О. Веснера, 1892. 406 с.
27. Фризо М. Новая история фотографии. Санкт-Петербург, 2008. 336 с.
28. Warner M. M. Photography: A Cultural History. London : Laurence King Publishing, 2002. 528 p.

REFERENCES

1. II Odesskaya fotograficheskaya vystavka. Fotograficheskiy ezhegodnik P. M. Dementeva [II-nd Odessa photographic exhibition. P. M. Dementyev's photographic yearbook]. Sankt-Peterburg: Izdanie O. L. Vesnera, 1895. 311 p. [in Russian]
2. Adres – kalendar i spravochnaya knizhka Poltavskoy gubernii na 1901 god [Address – calendar and reference book of Poltava province for 1901]. Poltava. Tipografiya D. Podzemskogo. 1901. 600 p. [in Russian]
3. Vystavka 2011 goda [Exhibition in 2011]. URL: https://archive.is/20121229014759/www.muzeivko.narod.ru/etno7_files/vustavki3.html [in Russian].
4. Ghorlova T., Ivanova N. Roboty fotografov-khudozhnykiv Kharkova 19 – poch. 20 st. u kolekciji KhIM [Works of photographers-artists of Kharkiv 19th – in the early 20th century in the collection of the Kharkiv Historical Museum]. *Elevnenth Sumtsovsky readings “People's feat to live in the ages”*: materialy nauk. konf., m. Kharkiv 15 kvit. 2005 r. Kharkiv, 2005. P. 98. [in Ukrainian]
5. Gureva M. Problemy istorii fotografii [Problems in the history of photography]. *Proceedings of the Russian State Pedagogical Institute. A. Herzen*, 2009. P. 339–343. [in Russian]

6. Dokumenty po istorii izobreteniya fotografii: Perepiska Zh. N. Niepsa, Zh. M. Dagera i drugikh lits [Documents on the history of the invention of photography: Correspondence between J. N. Niepce, J. M. Daguerre and others] / Red. i vvod. st. T. Kravtsa; Otv. red. G. Knyazev M. – L.: Izdatelstvo AN SSSR, 1949. 509 p. [in Ukrainian]
7. Zilberbrand M. Mazvitie fotograficheskogo dela v uездnom gorode Pavlograde Yekaterinoslavskoy gubernii [Development of the photographic business in the district town of Pavlograd, Yekaterinoslav province]. *Kharkov Historical and Archaeological Collection*. 2015. Vol. 17. P. 56–57 [in Russian]
8. Jevselevskiy L. Kremenchuchchyna u XIX – na pochatku XX st. [Kremenchug in the XIX – in the early XX centuries]. Kremenchuk: Kremenchucjka misjka drukarnja, 1996. 144 p. [in Ukrainian]
9. Iosif Tselestinovich Khmylevskiy [Joseph Tselestinovich Khmylevsky]. *Amateur photographer*. 1904. Nr. 4. 160 p. [in Russian]
10. Kovalj Ja. Posol vid Chornogho carja (Vizytova kartka). Svitlo j tinj. [Ambassador from the Black King (Business card). Light and shadow]. *Ukrainian Photo Art magazine*. 1991. Nr. 4. P. 5. [in Ukrainian]
11. Kotlobulatova I. Ljviv v ob'jektyvi fotografa [Lviv in the lens of a photographer]. Edukacija Plastyczna. Fotografia. Prace naukowe Akademii im. Jana Dlugosza w Czestochowie. 2014. P. 90.
12. Lazari de A. Nabroski na bumagu [Outline on paper]. Lodz, 2014. 175 p. [in Russian]
13. Morozov S. AFotografiya kak iskusstvo [Photography as Art]. M. : Znanie, 1970. 64 p. [in Russian]
14. Ostashko O., Jushko V., Krot V., Stehnyj P. Narys istoriji Kremenchuka [Essay on the history of Kremenchuk]. Kremenchuk : Berizka, 1995. 189 p. [in Ukrainian]
15. Ostashko O. Kremenchucjkyj kraj v konteksti istoriji Ukrajiny [Kremenchug region in the context of the history of Ukraine]. Kremenchuk, 2003. 416 p. [in Ukrainian]
16. Poltavika. Poltavjsjka Encyklopedija [Poltavika. Poltava region Encyclopedia] / Ghol. red. O. Bilousjko. Poltava : ASMI, 2015. T. 9. 864 p. [in Ukrainian]
17. Rossiya. Polnoe geograficheskoe opisanie nashego Otechestva : nastolnaya i dorozhnaya kniga dlya russkikh lyudey [Russia. Full geographical description of our Fatherland: handbook and road book for Russian people] / pod red. V. Semenova. Kh, 1903. 517 p. [in Russian]
18. Svedeniya o sushchestvuyushchikh v Rossii tipografyakh, litografyakh, metallografyakh, zavedeniyakh proizvodnyashchikh i prodavushchikh prinadlezhnosti tisneniya, fotografyakh, a ravno o mestakh knizhnoy trgovli, publichnykh bibliotekakh i obshchestvennykh chitalnyakh, sostavlennye po 1-e yanvarya 1894 goda. Iz “Pravitelstvennogo vestnika”. Nr. 271–284 1894 g. i Nr. 26–67 1895 g. [Information about existing in Russia printing houses, lithographs, metallographs, establishments that produce and sell stamping accessories, photographs, as well as places of book trade, public libraries and public reading rooms, compiled up to January 1, 1894. From the “Government Gazette” Nr. 271–284 in 1894 and Nr. 26–67 in 1895] / Sankt-Peterburg: tipografii Ministerstva Vnutrennikh Del., 1895. 78 p. [in Russian]
19. Slovar-spravochnik. Rossiyskie fotografy (1839–1930) [Dictionary-reference book. Russian photographers (1839–1930)]. V 3 t. T. 1 A–M (mey) / Red. A. Popov. Kolomna : MRF, 2013. 816 p. [in Russian]
20. Slovar-spravochnik. Rossiyskie fotografy (1839–1930) [Dictionary-reference book. Russian photographers (1839–1930)]. V 3 t. T. 2 M (meien)–I / Red. A. Popov. Kolomna : MRF, 2013. 816 p. [in Russian]
21. Spiski potomstvennykh i lichnykh pochetnykh grazhdan prichislennykh k gorodu Kremenchugu s 1850 goda. [Lists of hereditary and personal honorary citizens numbered to the city of Kremenchug since 1850]. *DAPO* (Derzhavnyj arkhiv Poltavjskoi oblasti). F. 591. Op. 1. [in Russian]
22. Staraya Odessa: Fotografy i fotografii : iz kolleksii A. A. Drozdovskogo [kniga-albom] [Old Odessa: Photographers and photographs: from the collection of A. A. Drozdovsky [book-album]] / Avt.-sost. A. A. Drozdovskiy. Odessa : TYeS, 2013, 448 p. [in Russian]
23. Trachun O. Istoriya Ukrainskoy fotografii XIX – XXI veka [History of Ukrainian photography of the XIXth – XXIst centuries]. K. : NVP Baltiya-Druk. 2014. 256 p. [in Russian]
24. *Amateur photographer*, 1906. Nr 2. P. 64. [in Russian]
25. Fotografi T. Shevchenka [Photos by Taras Shevchenko]. URL: <http://litopys.org.ua/shevchenko/photos.htm> [in Ukrainian]
26. Fotograficheskaya vystavka v S-Peterburge. Fotograficheskij ezhegodnik P. Dementeva [Photographic exhibition in St. Petersburg. P. Demytyev’s photographic yearbook]. Sankt-Peterburg: Izdanie O. Vesnera, 1892. 406 p. [in Russian]
27. Frizo M. Novaya istoriya fotografii [A new history of photography]. SPb., 2008. 336 p. [in Russian]
28. Warner M. M. *Photography: A Cultural History*. London: Laurence King Publishing, 2002. 528 p. [in English].